

Eski Diyarbakır Evleri İklim İlişkisi

Mine BARAN^{*1}

¹ Dicle Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Diyarbakır

Makale Gönderme Tarihi: 19.03.2017

Makale Kabul Tarihi: 04.04.2017

Öz

Konut tasarımı, genel anlamda toplumsal, ekonomik ve doğal etmenler sonucu ortaya çıkar. Ancak bu etmenlerin etki dereceleri, yaşanan yerin koşullarına göre değişim gösterir.

Doğal etmenler içinde yer alan iklim koşulları, her dönemde yapının kuruluş düzenini etkiler nitelikte olmasına rağmen tasarım aşamasında genellikle geri planda kalmıştır. Oysa bazı tasarımlarda iklim belirleyici etmen olup, tasarıma doğrudan yön vermiştir.

Bunun güzel bir örneğini, Eski Diyarbakır Evlerinde görmek mümkündür.

Çalışma, başlangıçta iklim-tasarım ilişkisini genel anlamı ile ele almış, yerleşme düzeninden doğrama seçimine kadar büyük etki alanı oluşturan bu etmenin, evlerin tasarımında ve biçim almasında en önemli etmenlerden biri olduğunu ortaya çıkarmayı amaçlamıştır.

Diyarbakır'da en önemli çevresel etmenlerden biri olan iklim koşulları, bugünün yapılarının tasarımında, eski yapılarda görülen duyarlılıkla ele alınmamaktadır. Sonuçta; ülkenin her bölgesinde Diyarbakır'da olduğu gibi insana yeterli konforu sağlayamayan yapılar ortaya çıkmıştır.

Çalışma, eski yapılardaki çözümlerin bugünün yapılarına uyarlanabilmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu amaçla öncelikle Diyarbakır da yer alan, doğal ve yapma çevreye bağlı etmenler, iklim ilişkisi ile incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, bu etmenlerin eski Diyarbakır evleri üzerinde etkisi araştırılmıştır. Alan olarak Eski evlerin bulunduğu Sur İçi seçilmiş ve bu etkiler plan ve fotoğraflarla değerlendirilmiştir. Sonuçta, incelenen evlerdeki iklim-tasarım ilişkisine ait çözümler ile bu çözümlerin İl'de, bundan sonra yapılacak konut tasarımlarına katkı sağlaması umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eski Diyarbakır Evleri; İklim; Tasarım

Giriş

Konut biçimlenmesinde zorunlu olarak, doğal koşulların yarattığı ve sınırladığı olanaklardan faydalanılmıştır. Bu durum, günümüzde ve gelecekte güncelliğini her zaman koruyacak niteliktedir.

Konutun yer seçiminden kullanım aşamasına kadar geçen süreç içinde, doğal ve yapma çevreye bağlı etmenler, farklı etkilerle tasarıma yön vermişlerdir. Örneğin; topoğrafik ve jeolojik durum, yapı-zemin ilişkisini etkilerken, iklim koşulları, yapının konumunu, biçimini, malzemesini ve giderek duvar boşluğunu etkiler hale gelmiştir (Özkan,1976).

İklim etmeninin bileşenleri (güneş etkisi, sıcaklık, nem, yağış, rüzgâr),yapı tasarımına farklı şekillerde etki yapar. Yapı, bu etkiler altında bölgenin diğer koşulları ile birlikte belirli bir karakter kazanır. Bu karakter yapının;

- Yönü
- Biçimi
- Dış yüzü ve
- Çevresinde,

bölge iklim koşullarına göre alınmış önlemlerle, halkın sosyal yaşantıları ve bölgeye özgü yapı malzemeleri ile oluşturduğu bir bütünü ifade eder(Berköz,1983).

Diyarbakır'da en önemli çevresel etmenlerden biri olan iklim koşulları, bugünün yapılarının tasarımında, eski yapılarda görülen duyarlılıkla ele alınmamaktadır. Sonuçta; ülkenin her bölgesinde Diyarbakır'da olduğu gibi insana yeterli konforu sağlayamayan yapılar ortaya çıkmıştır.

Çalışma, eski yapılardaki çözümlerin bugünün yapılarına uyarlanabilmesi bakımından önem taşımaktadır.

Materyal ve Yöntem

Çalışma, Eski Diyarbakır Evleri'nin iklim ilişkisi üzerine odaklanmıştır. Bu amaçla çevresel etmenlerden iklim etmeninin önemli verilerini oluşturan, doğal ve yapma çevreye bağlı etmenler, iklim ilişkisi ile incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, bu etmenlerin eski Diyarbakır evleri üzerinde etkisi araştırılmıştır. Alan olarak Eski evlerin bulunduğu Sur İçi seçilmiş ve bu etkiler plan ve fotoğraflarla değerlendirilmiştir.

Diyarbakır'da Doğal ve Yapma Çevreye Bağlı Etmenler ve İklim

Doğal ve yapma çevreye bağlı etmenler, konu bütünlüğü açısından yerleşme ve iklim, ölçeğinde ele alınmıştır. Bunlar, Yerleşme; Bölgesel ve Kentsel Konum, Topografik Durum, Jeolojik Yapı gibi konuları içerir.

Diyarbakır İli, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin orta bölümünde bulunmaktadır. Güneydoğu Toroslarının kolları ile çevrilen il toprakları, Dicle nehrinin irili-ufaklı kolları ile sulanmaktadır. Şehir, Karacadağ sönmüş volkanından çıkan bazalt taşlarının meydana getirdiği, Dicle vadisinden 650 m. yükseklikteki nehir yayının tepesindeki bir düzlük üzerinde kurulmuştur.

Diyarbakır, iklim bölgelerinden sıcak-kuru iklim bölgesi grubunda yer almaktadır. Kuzeyde bulunan Güneydoğu Toroslarının engel oluşturması, Diyarbakır ilinin yılın dört ayında bunalıcı sıcakların etkisinde kalmasına neden olur. Bu bölgelerde yağış pek görülmez. Yılın belli zamanlarında kuzeyde gelen hâkim kuru rüzgârlar eser. Yaz aylarında günlük sıcaklık çok yüksektir (ortalama 45-50 derece) (Şensoy, 2000).

Eski Diyarbakır Evleri İklim İlişkisi

Eski Diyarbakır evleri, doğal ve yapma çevreye bağlı etmenlerin yönlendirerek iklim etmeninin baskın kıldığı bir oluşumu genellikle yansıtır. Bu yansıma, yerleşim yapısından, evlerin konumuna, sokak dokusundan yönlendirmeye hatta biçim-mekân ilişkisi ile beraber duvar, boşluk-kanat-doğrama özelliklerine dayanan bir karakteristik oluşturmuştur.

Eski Diyarbakır Şehri, çevresi 5 km olan, 4 m kalınlıkta, 15 m yükseklikte bir surla çevrilmiştir. Surların, şehre giriş-çıkışı sağlayan dört kapısı bulunur. Surların sınırlayıcı, iklimin yönlendirici etkisi ile birbirine yakın ve düzgün olmayan, bitişik bir yerleşme düzeni oluşmuştur (Resim 1).

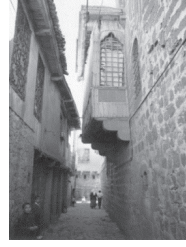
Resim 1. Diyarbakır Şehir Yerleşimi (Erginbaş,1953)

Şekil 1. Diyarbakır Şehir Yerleşim Planı (Erginbaş,1953)

Sıkışık bir doku içinde yer alan sokaklar, ancak bir insan ve hayvanın birlikte geçebileceği boyutlarda ve hâkim rüzgâr doğrultusunda

düzenlenmiştir. Hava akımının sağlandığı bu dar sokaklar, yüksek duvarların gölgelendirdiği serin alanlar olmuştur (Resim 2).

Resim 2. Sokak Dokusu

Evler, sıcak-kuru iklimin bir sonucu olarak dışa değil, geniş avlulara doğru açılarak içe dönük bir yapılaşma sağlanmıştır (Resim 3).

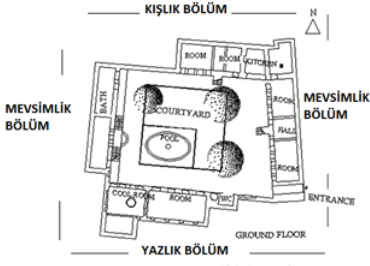
Resim 3. İçe dönük avlulu yerleşim

Dış çevreye kapalı tutulan Eski Diyarbakır Evleri'nde doğal çevre, avlu içinde havuz, ağaç ve çiçeklerle oluşturulmuştur (Resim 4).

Resim 4. Avlu

İklim etmeni, evlerin kendine özgü yapı biçimini ortaya çıkarmış ve aynı zamanda odaların mevsimlere göre yönlendirilmesini sağlamıştır. Bu yönlendirme ile odalar, yazlık, kışlık ve hatta mevsimlik bölümlere ayrılmıştır (Şekil 2).

Şekil 2. Evlerin mevsimlere göre yönlendirilmesi

Yazlık bölümler, eyvanlarla bütünleşerek kuzeye yönlendirilmiş, böylece yaz aylarında serin ve gölgeli bir mekân düzenlemesi sağlanmıştır. Bu bölümler, hâkim kuzey rüzgârlarına açık olup, geniş ve yüksek tavanlı yapılarak, çok sayıda ve büyük pencerelerle, iç mekânda iyi bir hava akımı sağlanmıştır. Aynı zamanda, iç mekânların yeterli ışık alabilmesi için yapılan tepe pencereleri, eski Diyarbakır evlerinin bir başka özelliğidir.

Kışlık bölümü oluşturan mekânlar ise, güneye yönlendirilerek kış aylarında, iklimin yarattığı olumsuz hava koşullarından korunmak amaçlanmıştır. Yazlık bölümlere göre daha küçük boyutlarda düzenlenen kışlık bölümler, kapalı-iyi korunmuş, pencere boyutları küçültülmüştür (Resim 5).

A

B

C

Resim 5. Evlerde yazlık (A) kışlık (B) ve baharlık bölümler (C)

Yöredeki iklimin bir gereği olarak mevsimlere göre düzenlenen odaları, avlu ve eyvanları, servis kısımları vb. ile günümüze kadar ulaşabilen bu tarihi evler incelendiğinde, diğer iklim bölgelerine göre farklı tasarım özellikleri ortaya çıkmıştır.

Bu özellikleri ile Eski Diyarbakır Sur içi evlerini oluşturan bölümler şunlardır:

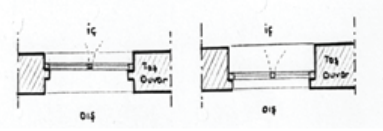
- Avlu
- Eyvan
- Odalar
- Servis Kısımları
- İklimin Gerekirdiği Özel Bölüm Ve Elemanlar
- Havuzlar
- Soğukluklar (Serdap)
- Selsebiller (Resim 6).

Resim 6. Eyvan ve soğukluk “serdap”(Evlerin zemin katından birkaç basamakla inilen serin mekânlar)

Duvar boşlukları ve cephelerin düzenlenmesi, yazlık ve kışık bölümlere göre farklılık gösterir.

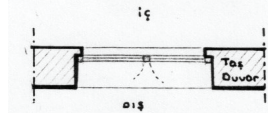
Boşluk boyutları yazlık bölümlerde büyük olup, pencere doğraması taş duvarın iç kısmında yer alırken, kışık bölümlerde tam tersi bir uygulama dikkati çeker. Bu bölümde boşluk boyutları küçülerek, pencere doğramasının yeri, duvar kalınlığının dışında ya da ortasındadır. Doğrama, ahşap kapaklarla dış hava etkilerinden korunmuştur. Her iki bölümde kullanılan pencere doğramalarının ortak özelliği, istenildiğinde çıkarılabilir olmasıdır (Resim 7).

DOĞRAMANIN ORTADA VE DIŞTA DÜZENLENMESİ DURUMU

DOĞRAMASI DIŞTA BULUNAN PENCERE

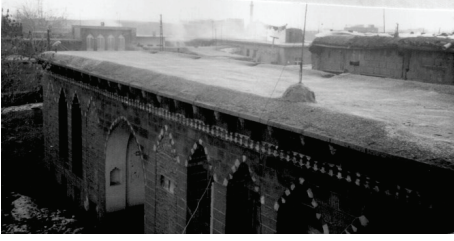

DOĞRAMANIN İÇTE BULUNMA DURUMU

Resim 7. Pencere doğrama ilişkisi

İklim etmeni, evlerin çatı tasarımını da etkileyerek farklı çözümleri gerekli kılmıştır. Çatılar, düz olup «dam» adı verilen ve ana malzemesi toprak olan bir düzenleme gösterir. Toprağın yanında taş, ahşap, hasır gibi malzemelerle, düz damlarda ısı yalıtımı, başarılı bir şekilde sağlanmıştır (Resim 8).

Resim 8. Eski evlerde çatı örtüsü "düz dam"

Bazalt taş, evlerin yapımında kullanılan ana malzeme olup, ahşap tuğla, kerpiç, toprakta yer yer kullanılmıştır. Mekânları çeviren kalın taş duvarlar(40-50 cm) ısı yalıtımında etkin olmuştur. Avlunun zemini, içinde boşlukları bulunan ve «dişitaş» adı verilen bir çeşit bazalt taşı ile döşenmiştir. Yazın sıcak günlerinde özellikle, güneşin çekilmeye başladığı saatlerde avlu yıkılarak serinlik meydana getirilmesi amaçlanmıştır (Resim 9).

Resim 9. Eski evlerde avlu yerleşimi

Bulgular

Ortaya çıkarılan bu özellikler, Eski Diyarbakır Evleri'nde iklim etmeninin; sokak yapısı, yönlendirme, evlerin konumu, biçimi, mekân düzenlenmesi, duvar boşluğu ve cephelerin düzenlenmesi gibi konuları etkilediğini ortaya çıkarmıştır.

Sonuçta; Eski Diyarbakır Evleri'nin mimarisinin oluşumunda, iklimin en belirleyici etmenlerden biri olduğu görülmektedir.

Sonuçlar ve Tartışma

Diyarbakır evleri, tarihi geçmişiyle, kendine özgü bir yapı kültürünü oluşturmuştur. Evler, dar sokakları, çıkmaları, avlu ve eyvanları, zengin iç düzeni ile günümüze kadar gelmeyi başarmış tarihi miraslarımızdan biridir. Ancak bu evler günümüzde yeterince korunmayıp, ilgisizlik ve bakımsızlıktan yıkılmaya terk edilmiştir.

Diyarbakır'da; bugün, eski evlerin yerini, özelliği olmayan, doğru tasarlanmamış binalar almıştır. Bu binalar yapılırken, özellikle bölgesel iklim koşulları göz ardı edilmiş, bu koşulların önemi dikkate alınmamıştır. Yapılan binaların çoğu yazın ısıtan, kışın üşüten niteliklere sahip olup, yanlış yönlendirme ve malzeme seçimi ile sağlıksız ortamlar oluşturulmuştur. Oysa günümüz Diyarbakır evleri, tarihi doku içinde yer alan evlerdeki basit yöntemlerden esinlenerek, iklim yönünden doğru tasarlanabilir.

Bugünün evleri uygun yönlendirilecek olursa yaz ve kış aylarının olumsuz hava koşulları bir ölçüde önlenilecektir. Yönlendirmenin yapılamadığı durumlarda, yapıda alınan birtakım önlemlerin alınması gerekir, örneğin; kuzeye yönlendirilen bölümlerde, kapalı-iyi korunmuş mekânlar oluşturabilmek için az ve küçük boyutlarda çift camlı pencere ve duvar boşluğu içinde doğramanın uygun yerde kullanılması alınacak önlemlerden biridir. İl de güneş etkisi fazla olduğundan cephede güneş kontrolünü sağlayıcı elemanlar kullanılması, sıcak iklimin bir sonucu olarak uygun olacaktır. Eski Diyarbakır evlerinde yapılan çıkmlar, bugünün konutlarına balkon ya da teraslarla uyarlanabilir. Bu elemanlar uygun yönlendirilerek gölgelik mekânlar oluşturabilmesi yanında, eski evlerdeki «eyvan» özelliğini de taşıyabilirler.

Eski evlerde yapılan avlu, bugünün yapılarında, bina önlerinin ağaç, çiçek ve havuzla çevrilmesi ile az da olsa uygulanabilir. Böylece, ağaçlarla doğal çevrenin, serin ve gölgelik alanlar oluşturması sağlanabilir.

Bugünün konutlarında kullanılan malzemeye, Eski Diyarbakır evlerinden örnek alınarak dikkat edilmelidir, örneğin eski evlerdeki kalın taş duvarların yerini, yalıtımlı malzemeden yapılmış daha ince duvarlar alabileceği gibi, yalıtımlı malzeme, çatı düzeninin oluşturulmasında da uygun detaylandırmayı sağlayabilmelidir.

Görülüyor ki; günümüz Diyarbakır evleri, tarihi doku içinde yer alan evlerden esinlenerek;

- Uygun yönlendirme,
- İç ve dış ilişkilerde uyum
- Boyutlardaki uygunluk
- Doğru malzeme seçimi vb.

Konular dikkate alınarak tasarlandığında insan için sağlıklı ve konforlu ortamlar oluşturulabilir.

Bu yönüyle Eski Diyarbakır Evleri genel karakteristik özellikleri ile il de yapılacak konut tasarımlarına iklim etmeni bakımından örnek olabilecek tarihi yapılarıdır.

Kaynaklar

- Berköz, E. (1983). Güneş Işınımı ve Yapı Dizayını, Profesörlük Tezi. İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Erginbaş D., (1953). Diyarbakır Evleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.T.Ü. İstanbul.
- Şensoy, S., (2000). Türkiye İklimi, https://www.mgm.gov.tr/files/iklim/turkiye_iklimi.pdf
- Özkan. E., (1976). Yapım Sistemlerinin Seçimi İçin Bir Yöntem, Doktora Tezi, KTÜ Rektörlüğü, Trabzon.

The relation of old Diyarbakır Houses and climate

Extended abstract

As is already known, housing designs emerge as the result of social, economic and natural factors. However, the extent to which these factors are effective vary depending on the conditions of the particular place on a lives in.

Although climatic conditions which are included in natural factors affect the constructional order of a building at each Stage, they have, in general, fell behind at the design stage. However, in some designs climate has been the determinant factor and has directly guided the design.

A good example to this may be seen in the old housings of Diyarbakır.

This study has initially dealt with the climate-design relationship in general terms and has aimed to bring to light that this factor which constitutes a great sphere of influence from the lay-out plan to the selection of woodwork is the most important factor in the design and shaping of housings.

it has been kept in mind that in this way the design features of these dwellings will be taken as an example and will guide future designs in the province.

Different conditions in Southeastern Anatolia change the desing in different fields. In addition, climate conditions has a great effect on Diyarbakır's old house in terms of settlement, form and having unique design.

Climate which is most important factor in Diyarbakır Houses, is not considered well in creation of house design. As a result, houses that doesn't provide comfort occurs in Diyarbakır as well as rest of the country. Therefore the study is crucial since it aims to conversion of today's design into ancient housing design methods which considers climate well. For his purpose, in the first part of the study, relation between natural, humane factors and climate conditions has been investigated. In the second part of the study, it has been searched that how these conditions influence Old Diyarbakır Housing. As a settlement, Sur İçi houses is chosen. In result and recommendations part, there is a discussion about findings of study in terms of effects of climate and desing and how these two crucial components of creation of buildings can be used in future housing.

Keywords: *Old Housings of Diyarbakır, climate, design*